

27.27x30.2	1/4	עמוד 42	מוצש - מקור ראשון	11/2022	83781704-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

משחק הזיכרון
 האמן דוד (דובי) כהן מתעקש שבמדינת ישראל יש יותר מדרך אחת לזכור את הנופלים // אביגיל זית, 42

16.65x21.92	2/4	עמוד 43	מוצש - מקור ראשון	11/2022	83781705-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

ום אחד לגמרי במקרה הסתובב האמן דוד (דוכי) כהן בחנות יד שנייה של ספרים. שם הוא נתקל בספר שנקרא בשם המוזר 'סעיפים', של מחבר בשם לבנון. "לא הכרתי את המחבר וזה נראה לי חידתי, אז שלפתי את הספר והתחלתי לקרוא. די מהר הבנתי שיש מולי סיפור של אב שכול דתי, וישר זה תפס אותי כי הייתי, בתוך מחקר על אנדרטאות של דתיים. באופן כללי יש לי איזה פטיש לשילוב בין הנצחה וזיכרון ללאומיות ומסורתיות. בהחלטה אימפולסיבית קניתי את הספר. סך הכול 30 שקל, מה יכול להיות".

היום הספר מוצג לצד מיצבים נוספים שמבטאים את מאבקו של לבנון בתערוכה על אמנות פוליטית בבית אצ"ג בירושלים. הספר הוא כרך רביעי של אוסף מכתבים שבו ניהל לבנון מלחמה על הכתובת שתיחקק בראש האנדרטה לזכר חללי מלחמת העצמאות בבירת ישראל. הספרים הם מעין ארכיון של המכתבים שלו ושל התשובות שהוא מקבל לצד ידיעות מהעיתונים בנושא. עיקר מאבקו של לבנון היה רצונו שעל האנדרטה תיכתב המילה "יזכור", כמשקפת את התפיסה הרתית שלפיה אילוהים זוכר, ולא את המילה "נזכור" כמשקפת את האג'נדה הציונית החילונית. מאבק על תרבות הזיכרון במדינת היהודים הצעירה.

כהן (30) הזמין בספרייה הלאומית את כל הספרים שכתב לבנון. "הוא היה כותב מאוד פורה, משנות השלושים הוא כתב טורים בכל מיני עיתונים, כל דבר שהוא עשה היתרגם לטורים קטנים בעיתונים. למשל, הוא היה מורה בחברון, אז הוא הדפיס רשמים שלו מהתקופה בעיתונים ובסוף איגד אותם לספר אגדות על חברון. האמת שזאת אנקדוטה ממש מעניינת. הוא הגיע

סיפור מאבק יוצא דופן של אב נגד אנדרטה המוצבת ליד בית המשפט העליון בירושלים, הגיע לגמרי במקרה אל האמן דוכי (דוד) כהן. ככל שחקר את העניין, הוא הבין שהסיפור לווונטי גם היום, והחליט ליצור אמנות שמבוססת על כאב הזיכרון

// אביגיל זית

אוליבייה פיטוסי - פלאש 90

24.59x26.41	3/4	44 עמוד	מוצש - מקור ראשון	11/2022	83781707-1
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

”הפכתי את הקבר של הרצל לציון של צדיק. בארכיון המדינה מצאתי מכתבים מאנשים שפנו לוועדת התכנון של הר הצל וביקשו שיהיה בו בית נוסת והרבנים הראשיים ידרשו בו בשבתות”

לחברון של אחרי פרעות תרפ”ט, כדי להיות המורה או המנהל של בית הספר של הקהילה הקטנטנה שם: כמה עשרות משפחות החזיקו מעמד עד שנת 1936 ואז הבריטים העיפו אותם סופית.”

אליהו יהושע לבנון נולד ב-1903 בירושלים למשפחת קוסובסקי, מראשוני תלמידי הגר”א שהגיעו לירושלים, ומצד אמו השתייך למשפחת ריבלין. לאורך חייו הוא מילא תפקידים ניהוליים שונים. כמו הרב של מחנה המעצר בלטרון. “הוא היה סוג של מש”ק דת משוררג”, מסביר כהן. לאחר קום המדינה הוא עבד כיד ימינו של מנכ”ל משרד הדתות. עד מותו הוציא לבנון כ-20 ספרים. תחילה עבד עם הוצאות אבל לאחר נפילת שני בניו, יעקב ומשה, במלחמת העצמאות, הקים לזכרם את הוצאת ‘שיחים כארזים’, ודרכה פרסם את כתביו.

כהן קרא את הספר, חיפש עותקים או צילומים של כתבים נוספים של לבנון ואז שכה ממנו. “מדי כמה שנים השתמשתי בקטעים שלו סביב יום הזיכרון או אירועים כאלה. אבל אף פעם לא חשפתי את המאבק שלו על האנדרטה. לפעמים גם יצרתי בעקבות כתבים שלו. יש לי עבודה שנקראת ‘חושן’, שהיא

לבנון המשיך במאבקו למשך שנים ספורות, אך לאחר זמן מה המאבק דעך. כשטדי קולק נבחר לראשות העיר, לבנון פנה אליו בנושא. בהמשך, לפי התייעוד שמופיע בספר, לבנון פנה לעסוק בעניינים אחרים כמו כתיבת שירה, ושינוי שמו של עמק המצלבה לעמק רחביה.

כהן הזניח את אוסף הכתבים שנאספו אצלו, עד שלפני שנה הוא הצטרף לתוכנית של אמני “יהי” המתעסקת בין השאר באמנות פוליטית. אז התעורר בו הרצון ליצור אמנות מכתביו של לבנון. ומסיפור האנדרטה המדוברת.

למה דווקא הסיפור הזה תפס אותך?
”גם היום יש בלי סוף מאבקים על המקום של הדת במדינה. השאלה סביב המילה ‘זכור’

נהרג במלחמה.”
בעקבות הפרסום על הכוונה לבנות אנדרטה, לבנון שלח מכתב לבן-גוריון, עם העתקים לנשיא, לרמטכ”ל ולראש העיר. וכתב להם כך: “כאב שכול שזכר בני יעקב בעיר העתיקה אינו מש ממני יומם ולילה, בהקיץ ובחלום – הנני זועק אליך: גנוז החלטה זאת, יחרתו בראש המצבה ‘זכור אלהים’ ונר תמיד באותיות או יוצב על גולת המצבה.” אחרי שלא קיבל תשובה, התריע בפניהם שהמכתבים יישלחו מעתה גם לעיתונות, והפך את המאבק לציבורי. “היו לו כמה הצלחות בדרך” אומר כהן, “והוא גם מגיע לדפי העיתון. יש לו נגישות לאמצעי המדיה, את יכולת הכתיבה ואת החוצפה אבל הוא כן נשאר לבד בדבר הזה. אחרי כמה שנים היה מאמר ב’הצופה’ שרואה בעין לא טובה את זה שהציבור הדתי לא מצטרף למאבק של אליהו לבנון.”

לחיבור בין הבנים שלו למדינה וכשהוא הרגיש שהיא במעשיה בוגדת בזכרם הוא החזיר לה את האותות. הוא היה טיפוס. יש לו המון מה להגיד על כל דבר והוא מאוד נכנס לזה. רואים את זה במכתבים, אמרתי לעצמי לא פעם, ‘אחי, אני איתך בסיפור אבל הטונים שלך קצת קיצוניים.”
את האנדרטה עיצב האדריכל אשר חירם עבור עיריית ירושלים. “הוא היה אדריכל הבית של המחלקה להנצחת החייל”, מסביר כהן, “הוא תכנן את הר הצל ואת המצבה הצבאית ואנדרטאות נוספות. הוא ממש מפסל את ההנצחה באבן ומעצב את תרבות הזיכרון הישראלית.
ועדה בעירייה החליטה לכתוב בראש האנדרטה את המילה ‘זכור’ ופירסמה ידיעה קטנה בעיתון עם ההחלטה, שם כתוב שזה לפי הצעתו של ראובן אבינועם. גם הוא היה אב שכול, שם משפחתו נגזר מכך שבנו נועם

צילום אוויר של ירושלים ועליו 12 אותות מלחמה. הרעיון הגיע בעקבות אחד המכתבים של לבנון שבו כתב ‘אני מחזיר את שני האותות של ילדי שנפלו, עד היום התייחסתי אליהם כאבני החושן ושמרתי אותם בתיק התפליין שלי’. זה היה כחלק מהמאבק שלו, האותות היו סמל

/ רגם מיניאטורי מעץ של אנדרטת “זכור”. מתוך התערוכה /

24.25x25.33	4/4	45	עמוד	מוצש - מקור ראשון	11/2022	83781706-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790						

עדיין רלוונטית גם היום. בעשור האחרון התווכחו כמה פעמים אם אומרים יזכור אלוהים או יזכור עם ישראל באזכרות צבאיות". הדיון התחיל עוד בספר "יזכור", שמאגד את כל חללי מלחמת השחרור. בעמורו הראשון הודפסה תפילת יזכור בנוסח החילוני-פועלי, "יזכור עם ישראל" שייסד ברל כצנלסון לאחר אירועי תל-חי. ההורים השכולים הזרעו זכר אז, אבל סיפור האנדרטה הגיע רק שנים לאחר מכן".

במקביל לחזרה לכתבים של לבנון, העביר כהן את הסטודיו שלו לאזור התעשייה בתלפיות בירושלים. לדבריו, מאז שהיה ילד במעלות - שם מדי שנה התקיים הפסטיבל הבינלאומי לפיסול באבן, הוא חלם לעבוד עם החומר הזה. "אני זוכר שקניתי בגיל 16 פטיש ואיזמלים ועשיתי כמה ניסיונות אבל לא המשכתי, בין השאר כי החומר לא נגיש וכבד". המעבר לסטודיו באזור תעשייה הפגיש את כהן מקרוב עם חנויות לחומרי בניין ופתאום יצירה על לוח שיש נראתה אפריית. "החלטתי לחרוט עליו טקסט. היה לי חשוב לעשות את זה ידנית ולא ללכת ליצרן מצבות, וכיוון שלא ידעתי לסתת ביקשתי שארית שיש מהמפעל ליד הסטודיו. דפקתי קצת וזה עבד. ואז הלכתי לארכיון הפרטי שלי שכולל את כל החומרים שלי בנושא אנדרטאות והנצחה ולבנון קרץ לי".

השאלה הבאה של כהן הייתה איזה קטע לחקוק על לוח האבן שלו. "יש לבנון המוני מכתבים בנושא האנדרטה", הוא אומר. "חלקם ארוכים מאוד ובסוף בחרתי פסקה אחת קטנה. שהיא בעצם טקסט לוגי שמנסה לכפור בכל העניין של הנצחה חילונית. כתוב שם שאם אתם לא מאמינים בשם שמיים ובכוח עליון או בתחיתית המתים אז מה הקטע? למה אתם לא זורקים את הגופות לפח? למה לעשות אזכרות ואנדרטאות, למה לספור במילות רהב? מאיפה זה מגיע? הפסקה הבאה במכתב, שלא כנסנה לעבודה, אומרת שאתם בעצם כן מאמינים שיש אלוהים ובחיים שאחרי המוות

ואתם נותנים לעצמכם תירוצים כי אתם רוצים להיות חילונים. זה טקסט מעניין, שלא יכול היה להיאמר היום. "הסיפור של המאבק שממש לא הצליח הוא חלק ממלחמת הקודש שלו. יש פעמים שהוא מסביר שברגע שהוא נכנס לעניין הוא כבר לא יכול היה לעצור כי זאת מלחמה שגרולה ממנו, זה חילול השם. אנשים כמותו, אמרו

במהלך העבודה גילה כהן שהפרשייה כבר זכתה להתייחסות אמנותית. לפני עשור עלתה הצגה בתיאטרון ההאן בשם "הנון של ראש העיר ירושלים" שכתב המחזאי יוסף בר-יוסף בהשראתה. "הסיפור שם לא ממש מדויק והרבה פרטים שונו. בסיפור שהם מציגים הטובים הם בעד נוסח 'נזכור' ולבנון מוצג כטיפוס הזוי שמונע מראש העיר

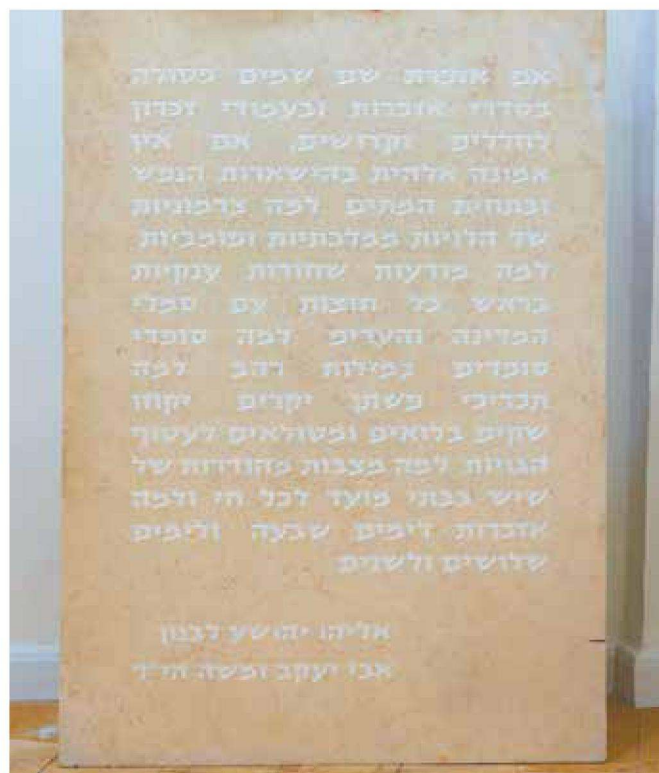
הפרטי של לבנון והפכתי אותו למצבת אבן, כרגע היא ניידת אם מצליחים להיזז אותה אבל, והלוואי שזה יקרה, יום אחד היא תוצג במקום ציבורי. אם מישהו רוצה לרכוש את המצבה שיפנה אליי. וברצינות, הרגשתי שאני נותן גאולה ללבנון, ואומר לו 60 שנה אחר כך, שומעים אותך, אני שומע ואמפתי כלפי המאבק שלך".

החמישים שפנו לוועדת התכנון של הר הצל וביקשו שיהיה בו בית כנסת והרבנים הראשיים ידרשו בו בשבתות. האופציה הזאת של קבר הרצל כקבר צדיק באמת הייתה על השולחן, היו אנשים שכך הוא יראה. אגב, האפשרות הזאת מתקיימת גם היום מתחת לפני השטח. אנשים באים ומתפללים שם. בפיוציה בכניסה להר יש טלית ותפילין שאנשים משאילים לתפילה. זה לא ממוסד ואין מדרג עם סידורים בחלקת גדולי האומה אבל המוכר מבין כנראה שזה צורך קיים ומספק אותו".

מה לבנון היה אומר לדעתך על העבודה?

"אני לא מכיר אותו, אבל אני מתלבט בין זה שבטח היה ממש משמח אותו לקבל את ההכרה הזאת, לבין זה שברור לי שהוא לא היה מבין בכלל מה אני רוצה מבחינת האמנות העכשווית. הייתה לו תפיסה שמרנית לגבי אמנות ולגבי איך היא צריכה לעבוד. בכל מקרה יש הבדל בין אנדרטה לפסל והעבודה שלי היא לא אנדרטה ללבנון, היא פסל שבא לדבר על נושא פוליטי-תרבותי, פסל שיש עכשווי מאבן חבון. אגב, התלהבתי מהחיבור של לבנון בחזרה לשם, גם שני הילדים שלו גרלו בחבון".

על מה אתה עובד עכשיו?
"יש לי כל מיני כיוונים לא מגובשים. אחד הנושאים שמעסיקים אותי הוא אופנה גברית דתית לאומית. מסנדלי שורש - שהם מוטיב חזק בעבודות שלי, דרך בלנסטון ורדברק ועד חולצות של ישל"צ וכיפות. האופנה הזאת קיימת, השינויים בה מינוריים אבל קורים. לפני עשור לבשו בחורף פליז ג'וזף קאופמן, היום תראי חברה עם מעילי סופטשל של קולומביה. גברים לובשים היום הרבה יותר טבע נאות ופחות שורש. השינויים האלה יושבים על תזווחות בתפישות, זה בעצם אומר: 'אני בסתלבט, אין לי עניין לרוץ לשום מקום ולכבוש כל גבעה'. לבוש מבטא שינויים ערכיים ואת הקשר לגוף, זה דברים שמעניין אותי לגעת בהם דווקא בהקשר של המגזר הדתי".

"פסקה ממוכתב שהיא בעצם טקסט לוגי שמנסה לכפור בכל העניין של הנצחה חילונית. כתוב שם שאם אתם לא מאמינים בשם שמיים או בתחיתית המתים אז מה הקטע? למה אתם לא זורקים את הגופות לפח?"

לעבוד. המחזה נכתב בשנות השבעים והוצג רק בעשור השני של שנות האלפיים. מישהו פתח את הבידעם של התיאטרון ונזכר במחזה, ונראה שגם הם חשבו שהוא מאוד רלוונטי כי הדיון הזה עוד קיים. זה גרם לי לרצות לעשות צדק ולהביא את הצד שלו, לחקוק ולהזכיר את הסיפור והדעה שלו שנוחמו ונשכחו. יום לפני התערוכה גם כתבתי ערך על לבנון בוויקיפדיה, כך שאם מישהו יחפש אותו אחרי שיבקר כאן יהיה זכר. "אני לקחתי את הקול

באמנות שלו, כהן מתעסק לעיתים תכופות בהבאת קולות דתיים מושקעים לתוך הסיפור הציורני. פרויקט הגמר שלו בלימודים בבית הספר לאומנות "פרדס", לדוגמה, עסק בפרשנות דתית להר הרצל. "הפכתי את הקבר של הרצל לציור של צדיק. בכיקורת על העבודה אחד המרצים שאל אותי, 'אבל זה אמיתי? מישהו באמת רוצה שככה זה ייראה?' הוא חשב שאני מנפיץ את הסיפור הזה, אבל לא, בארכיון המדינה מצאתי מכתבים של אנשים בשנות

